

СПЕЦИФІКА РОЗГОРТАННЯ КОНФЛІКТУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Статья посвящена анализу видового разнообразия конфликтов в современной украинской литературе. Внимание сосредоточено на конфликте как на доминирующем средстве раскрытия характера и основы разворачивания сюжета.

Ключевые слова: *конфликт, характер, сюжет, постмодернизм.*

The article deals with the analysis of different conflicts in modern Ukrainian literature. Much attention is given to conflict as the main way of forming the character and basis of development the plot.

Key words: *conflict, character, plot, postmodernism.*

Дослідження конфлікту у системі аналізу літературно-художнього твору є важливим аспектом заглиблення у поетику тексту на жанрово-композиційному рівні. Щодо теоретичного обґрунтування конфлікту маємо сьогодні цілий ряд досліджень, серед яких особливо виділяються праці М.Воробйова “Художнє моделювання, конфлікти і теорія гри”, Ю. Гусєва “Художній конфлікт як предмет дослідження”, А. Погрібного “Художній конфлікт і розвиток сучасної радянської прози” та ін. Але сутність та розмаїття конфліктів потребує певних уточнень, зокрема, стосовно сучасного літературного процесу. Мета нашої статті передбачає визначення сутності конфлікту та окреслення його видового розмаїття у сучасній українській літературі.

На думку літературознавця М. Епштейна, художній конфлікт — “протиріччя, суперечки як принцип взаємостосунків між образами художнього твору” [1:165]. Ю. Ковалів акцентує увагу на конфлікті як засобі сюжетно-композиційної організації художнього твору: “Конфлікт — зіткнення протилежних поглядів та інтересів, напружена боротьба, загострення суперечностей, що творять основу сюжету ху-

дожнього твору і співвіднесені з його композицією” [2:520]. Тож конфлікт — це протистояння, зіткнення між персонажами у творі, що є основою розгортання сюжету.

“У різних творах однієї епохи конфлікт має певні спільні риси” [1:166]. Кожний літературний напрям визначається домінуванням певного типу конфлікту. Стосовно цієї думки автор-укладач “Літературознавчої енциклопедії” наголошує: “Якщо у ХІХ ст. життєві суперечності відтворювалися переважно на зовнішньому, подієвому рівні, то на межі ХІХ-ХХ ст. митці стали більше акцентувати на внутрішніх суперечностях персонажів...” [2:521]. Конфлікт у сучасній українській літературі суттєво видозмінюється, все більше зміщуючись із зовнішньої сфери у внутрішню. Показовими у цьому відношенні є “Щоденник страченої” та “Солодка Даруся” М. Матіос, “Шості двері” та “Гудзик” І. Роздобудько, “Зрада” та “Ностальгія” Є. Кононенко, “І все-таки я тебе зраджу” та “Самогубство самотності” Н. Нежданой та багато інших творів. Більш детально розглянемо специфіку розгортання конфлікту у зазначених п’єсах Н. Нежданой.

У творах авторки домінуючими є, враховуючи естетичну специфіку конфлікту та характер взаємодії протидіючих сил, конфлікт “високого” і “високого”, що породжує трагічний пафос. Протистоять пристрасті, характери, ідеї, сили [1:166]. У трагіфарсі “Самогубство самотності” протистояння відбувається між Чоловіком і Жінкою (конфлікт характерів), у драмі “І все-таки я тебе зраджу” зустрічаємо конфлікт пристрастей (кохання і ненависті), ідей, що уособлюють у собі Арлекін і П’єро та інші. Також спостерігаємо конфлікт “низького” та “високого”, що визначає сатиричний пафос [1:166], який найяскравіше виявляється у трагіфарсі “Самогубство самотності”, що зумовлено жанровою специфікою твору. Конфліктують між собою коти, а поруч з ними — люди. У серйозній ситуації, коли вирішується, жити чи вмерти головній героїні п’єси, акцентується увага на дрібних побутових деталях.

Різноманітними є і шляхи розв’язання конфліктів, які виникають у п’єсах. Тут і примирення чи взаємний крах протидіючих сил, що змушує читачів піднятися над їхньою односторонністю. У п’єсі “І все-таки я тебе зраджу” відбувається “взаємознищення” конфліктуючих сторін. У фіналі твору Леся помирає, але і Драматург також зникає, бо історія дівчини закінчується, і він вже більше нічого не напише. У п’єсі “Самогубство самотності”, навпаки, відбувається примирення між жінкою та чоловіком, які на початку твору були супротивниками,

а у фіналі знайшли один в одному спасіння і сенс життя. У згаданих творах також зустрічається неодноразово “тенденційна” розв’язка, коли перемагає одна з сил, що змушує повірити в її правильність та життєздатність. Кохання перемагає смерть, сила життя — буденність, гуманізм постає над антилюдяністю. Так, у п’єсі “Самогубство самотності” саме віра в життя, намагання зробити його кращим і яскравішим перемогли смерть, яка була б зумовлена марністю і безглуздістю існування. Драматург не нехтує і проблемною розв’язкою, коли примирення чи перемога неможливі, що залишає сили у взаємному послабленні і виносить конфлікт за межі твору — у життя, що ставить питання про можливість вичерпання конфлікту перед самим читачем. Найбільш яскравим прикладом такого конфлікту постає протистояння між Долею і Людиною, коли це протистояння починається ще до народження людини (Лесі) і не вирішується після смерті.

Зауважимо, що конфлікт визначається й епохою, у якій текст було створено. Так, конфлікти п’єс Н. Нежданої можемо віднести до постмодерного типу, де людина перебуває у непереборно-безвихідній розірваності, соціальне протистоїть біологічному, свідоме — підсвідомому, індивід відчужений від реальності [1:166]. У трагіфарсі “Самогубство самотності” Вона (жінка) протистоїть усьому світові, який не прийняв її як повноцінну свою частину.

Звертаючи увагу на тип побудови конфлікту, можна стверджувати, що у досліджуваних п’єсах переважає конфлікт типу “герой — середовище”, якому він протистоїть. Це зумовлено особливостями постмодерного конфлікту, де цей вид колізії — один з основних. Підвидом цього конфлікту є тип побудови “герой — герой” [3:64]. Авторка співчуває одній зі сторін протистояння (конфлікт між Лесею і Драматургом). Використовує Неда Неждана й конфлікт “герой — глядацька зала”. Позитивний герой — це глядач (читач), що перебуває у конфлікті з Арлекіном і П’єро як носіями негативних якостей людини.

Незвичною для сучасної драматургії є п’єса Н. Нежданої “І все-таки я тебе зраджу”, присвячена біографії відомої української поетеси Лесі Українки. Авторка сама називає твір драматичною імпровізацією. Хоч драма ця звучить досить реалістично через дійсно існуючу письменницю і деталі її біографії (Лариса Косач-Квітка), але п’єса має своєрідний характер, якщо вести мову про особливості подання хронотопу, деяких дійових осіб та конфліктів твору. Перше, що потребує фіксації, це невизначеність топографічних характеристик зображуваного світу. Світ досить дивний, бо в ньому майже не зазнача-

ються конкретно—просторові реалії. Історія життя молодой панночки Лесі розгортається у порожньому просторі, який моделюється, заповнюється тільки дійовими особами: Арлекіном, П'єро, Драматургом, Лесею та її партнерами по життєвій драмі. Звісно, згадуються у ремарках чи у репліках героїв деякі натяки на дійсність, але вони ще більше підкреслюють заостреність протиріч і яскравість характерів. Лише одна ремарка в п'єсі виразно вказує місцеперебування героїні, однак вона спроектована більше на читача, ніж на глядача: “Тепер щось на зразок балкона (великого) з видом на море” [4: 288], та декілька реплік дійових осіб натякають на перебування в Криму:

“Сергій. Цей проноза Турчинський таки вміє надибати добру ліщину. Ялта в порівнянні просто пекло?”

Леся. Чим же завинила перед вами бідолашна Ялта?” [4: 288–289] Але цей натяк на реальний простір авторка використовує для розгортання одного з конфліктів твору — конфлікт природи і людини, що забруднює її. У цьому випадку більш конкретно у ролі понівеченої природи виступає море. Основні конфлікти твору глибоко між собою взаємопов'язані і перегукуються один з одним. Навіть якщо ці конфлікти — протиборства понять, але все одно ці поняття можна отожнити з Людиною. Одним з глобальних конфліктів п'єси виступає конфлікт між обов'язком призначення і Людиною (Лесею). Дівчина (так Н. Неждана називає Лесю в пролозі) розуміє, що на Землі її чекає лише горе і смуток: “Арлекін . . . Ходімо, тебе чекають.

Дівчина. Куди? На страждання? Красно дякую!” [4: 278] Але зрозумівши відповідальність свого тяжкого дару, за який “й душу продаси і долю зрадиш” [4: 279], Леся змушена погодитися на ті умови, які продиктувала їй доля. Драматург, містична особистість чи абстракція, яка асоціюється з долею, так скаже про Лесю: “Я напишу п'єсу без пера і паперу, тут і зараз, п'єсу про солодку принаду талановитої безталанної жінки” [4: 279]. Отже, звідси вимальовується ще один конфлікт: долі (Драматурга) — ляльководи і людини — ляльки (Леся). І обірвати цю нитку людина не може. Леся навіть у певний момент хоче звести рахунки з життям, але “зупиняється,.. безсило опускає (кинджал)” [4: 288]. У ту ж мить з'являється Драматург зі слугами — П'єро та Арлекіном. Отже, за уявленням авторки, саме Драматург життя вирішує, коли настане смерть і коли прийде забуття. Бо Людина (Леся) — його творіння.

Перипетії, що об'єднують любовне почуття, майже завжди нещасливе кохання, — головні у творі. Драматург уже у “власне п'єсі”

заявляє, що “сьогоднішній сюжет — про любов і зраду, про болюче щастя найсамотнішої людини — генія” [4: 279]. Згадується у творі конфлікт влади і творчої особистості. Наприклад, на початку п’єси Нестор, помічаючи, що хтось порпався у його речах, у серцях викрикує: “От клятї сатрапи, вже й сюди дісталися... Тринадцятий обшук, майже ювілей чортів” [4:304].

Виразно звучить у п’єсі також проблема хвороби і мрії, які вона руйнує. Наприклад, Леся ще з дитинства мріяла професійно займатися музикою, але сухоти не дозволили дівчині не те, щоб грати на музичному інструменті, навіть писати чи просто ворушитися було боляче. Можливо, ще й тому таким близьким для неї став Кльоня, який за покликком серця займався музикою. Ця ж хвороба зруйнувала мрію Лесі про дітей, а отже — і мрію про нормальну сім’ю, бо вони “не мають права на дітей. Це був би злочин” [4:312].

Найперший конфлікт, що зустрічається нам у трагіфарсі “Самогубство самотності”, — протиборство чоловіка і жінки — Його і Її. Це протиріччя можна розглядати у гендерному аспекті, бо всі слова, репліки чоловіка на початку п’єси направлені на іронічне тлумачення ролі жінки, а іноді навіть і “м’яке” приниження її гідності. Наприклад, Він питає Її, чи в тон сукні підібрана білизна, іронічно турбується, як Вона буде виглядати після падіння тощо: “Значить, ноги у вас середні, посередні у вас такі ноги...” [5: 6]; “Я просто хотів порівняти вас зі своєю домашньою штангою. Моя важить п’ятдесят кіло, а ви?” [5: 9]. З часом ця іронічність переходить у справжню турботу, навіть закоханість: “Я ж казав: обережно... Треба розтерти... Де болить, тут?” [5: 11] Вона ж з початку дуже підозріло ставиться до Нього: “А чим доведете, що не вбивця?” [5: 17]. Злиться на нього, гнівається, дратується: “Та не стовбичте над душею, заради Бога” [5:17]. Але саме Він рятує її від самогубства, рятує її не тільки фізично, але і духовно, надає сенс життю. У процесі діалогу двоє людей пізнають один одного, а що ще важливіше — краще пізнають себе. За професією археолог, жінка зрозуміла, що обрала не той фах. Таким чином, перед нами постає конфлікт між обраною професією та бажаннями і прагненнями. У п’єсі вказано, що Вона обрала професію, начитавшись історичних романів. Але у школі викладати жінка не хотіла, бо не могла знайти спільної мови з дітьми, а в музеї платили мало, та й робота була нудна. Тож життєві обставини змусили її працювати в агентстві нерухомості оператором, займатися ненависною для неї справою. І ще один конфлікт твору — між ненависною професією та життєвими обста-

винами, які змушують нею займатися. А вирішила кинутися з даху через кохання: чоловік зрадив її, пішов до іншої. Тут постає декілька колізій: зради і любові, нелюбові і зобов'язань. Життя стало для неї пеклом, померла її віра в кохання, засліплює образа на те, що чоловік її покинув заради іншої.

Ця сповідь викликала справжнє здивування у Ньюго, адже Він був впевнений, що жінок, які “вмирають” від кохання, вже не залишилось на цьому світі, де панує розрахунок і меркантильність. Тим самим авторка показує протиріччя між “ярликом”, якого повісили на людину, і справжньою сутністю особистості. У свою чергу Він дуже неохоче розповідає про себе: був одружений, але з роками став байдужий до дружини, захопившись роботою, забув про її день народження — вона пішла від нього. Тут постає ряд інших протиріч: байдужості і кохання, буденності і любові. Коли Вона поцікавилася, що Він робить на даху вночі, чоловік намагається уникнути відповіді, дає неправдоподібні версії їй, нарешті, зізнається, що Він тут через НЛО. Інопланетяни вступили з Ним у контакт і пообіцяли забрати, якщо він прийде цієї ночі на дах. Виразно окреслюється конфлікт правди і брехні, і він проходить через увесь твір, жінка не вірить, проте з'являється світла пляма — НЛО. Наступає розчарування: вони полетіли, нікого не забравши. Він, виявляється, розробляє теорію швидкості НЛО, однак науковці підняли її на сміх. Прослідковується конфлікт реальності і ірреальності, коли справжнє стикається з фантастичним. Інше протиріччя — між ідеєю та її неприйняттям. Для підтвердження його гіпотез потрібні кошти, спеціальна лабораторія. Він зневірився у собі, а Вона раптом передумує стрибати для того, щоб допомогти незнайомцю.

Але все, що відбулося в ту ніч на даху, — це гра, таке модне зараз “реаліті-шоу”. Тисячі, мільйони телеглядачів стали свідками того, як йому вдалося врятувати жінку від суїциду й виграти приз — десять тисяч. Світ підкреслено приватний перетворюється на відверто публічний, і на цьому тлі виникає один з головних конфліктів п'єси — протиборство духовного, особисто з публічним, аморальним. Тепер і читачі, й Вона розуміють: усе сказане й зроблене ним — облуда, чистий розрахунок. Отже, виникає протиборство між грошима, розрахунком і почуттям, правдою. Проте Він доводить, що пішов на це заради лабораторії, що Вона — саме та жінка, на яку він чекав усе життя, у фіналі твору вони стрибають з даху разом, але з парашутом. Подальша їх доля нам невідома. Можливо, вони загинуть, і це буде

самогубство їхньої самотності, або спустяться на Землю і будуть боротися за щастя разом, а хтозна, може, Він і Вона подолають закони простору та часу й полетять, щоб вже ніколи не повернутися у цей грішний світ.

Отже, постмодерну українську літературу визначає домінування внутрішнього конфлікту над зовнішнім, екзистенційно-суїцидальні настрої самотньої особистості над життєвими перипетіями. Загалом конфлікт в аналізованих творах є поліфункціональним, він виконує культурологічну, естетичну, сюжетоорганізуючу, характеротворчу функції.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Эпштейн М. Н. Конфликт / М. Н. Эпштейн // Литературный энциклопедический словарь . — М., 1987. — С. 165–166.
2. Літературознавча енциклопедія : У 2 т. / Авт. — уклад. Ю. І. Ковалів. — К. : ВЦ “Академія”, 2007. — Т. 1. — 608 с.
3. Малковський О. Театр як дія / О. Малковський. — К. : Знання, 2003. — 145 с.
4. Неждана Неда. І все-таки я тебе зраджу // У чеканні театру. Антологія молодого драматургії / Упор. Н. Мірошніченко — К., 1998 —С. 201–329.
5. Неждана Неда. Самогубство самотності // У чеканні театру. Антологія молодого драматургії / Упор. Н. Мірошніченко. — К., 2002. — С. 5–128.